

12. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Κατὰ τὸ ἔτος 1940 ἀνασκαπτομένης τῆς ἐνταῦθα Λεωφόρου Στρατοῦ παρὰ τὴν ἀφετηρίαν της, περὶ τὰ 100 μέτρα νοτίως τῆς Πλατείας Συντριβανίου, ἀνευρέθησαν δύο μαρμάρινοι σαρκοφάγοι, αἱ ὁποῖαι ἠρευνήθησαν ὑπὸ τοῦ προκατόχου μου κ. Νικ. Κοτζιά (Arch. Anzeiger 1942 στ. 160-163, εἰκ. 32), συγχρόνως δὲ ἐνεφανίσθησαν ἐνδείξεις ὑπάρξεως καὶ ἄλλων.

Ἐν τῷ μεταξῦ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Κατοχῆς καὶ κατόπιν, γενομένων ἀποχωματώσεων διὰ τὴν ἰσοπέδωσιν τῶν βορείως τῆς ὁδοῦ πεζοδρομίων—καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ χώρου ἔνθα ἐξετείνεται παλαιότερα ὁ συνοικισμὸς τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς—ἐπεσημάνθησαν καὶ ἄλλαι σαρκοφάγοι, ἀποκαλυφθέντων τῶν καλυμμάτων των ἢ τῶν χειλέων των, ὧσων ἔλειπον τὰ καλύμματα. Τούτων τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν ἐπεχειρήσα κατὰ τὸ θέρους τοῦ 1949 διὰ μικρᾶς δαπάνης τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Μακεδονίας. Κατὰ ταύτην ἀπεκαλύφθησαν ἐν ὄλῳ δώδεκα νέαι σαρκοφάγοι, ἐξ ὧν αἱ ἕξ ἔφερον ἐπιτυμβίους ἐπιγραφάς, μία—ἐκ γρανίτου αὐτῆ—ἔφερε διακόσμησιν ἐκ γιρλανδῶν ἀδρῶς εἰργασμένων, τῶν δὲ λοιπῶν τὰ ἄνω σώματα ἦσαν κατεστραμμένα τόσον ὥστε νὰ μὴ σώζεται ἐπιγραφή ἢ διάκοσμος. Ὅλοι ἦσαν σεσλημένοι. Ἐν τούτοις εὐρέθησαν κτερίσματα τινα, ὑπολειφθέντα ὑπὸ τῶν συλητῶν, ὧν σπουδαιότερα ἦσαν: ἐνώτιον χρυσοῦν μετὰ σμαραγδίνων λίθων, χρυσοῦς δακτύλιος καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα θέλω περιγράψαι κατὰ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν.

Ἐκ τῶν ἐργασιῶν ἐκείνων προέκυψεν ἡ διαπίστωσις, ὅτι ἡ περιοχὴ τῶν σαρκοφάγων περιελαμβάνετο ἐντὸς λίαν ἐκτεταμένης νεκροπόλεως ῥωμαϊκῶν χρόνων.¹ Παρακείμενοι τάφοι τινές, ἔρευνηθέντες τότε, παρέσχον ἐνδιαφέρον ποικιλίαν. Τὸ ἐνδιαφέρον κατέστη ἔτι ζωηρότερον ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως ἑνὸς ἐπιταφίου μνημείου—θὰ τὸ χαρακτηρίσωμεν ὡς μικρὸν μαιωλεῖον ἢ «ἠρῶον»—φέροντος πρωτότυπον κατασκευὴν διὰ τὴν διοχέτευσιν τῶν χοῶν εἰς τὴν ὑποκειμένην ὀστοθήκην.

Εἶναι γνωστὸν τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο—ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπίσης—εὗρημα τοῦ Καθηγητοῦ κ. Γ. Π. Οἰκονόμου, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς πολυτίμου πραγματείας του *De profusionum receptaculis sepulcralibus* (Ἀθῆναι 1921). Ἦδη ἡ προσδοκία τῆς προεκτάσεως τῶν γνώσεών μας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου διὰ νέων τύπων ἢ παραλλαγῶν

¹ Ἡ νεκροπόλις αὕτη φαίνεται ὅτι περιελάμβανε καὶ τὸν χώρον ἔνθα τώρα αἱ νέαι ἐγκαταστάσεις τῆς Διεθνoῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης. Ἐκεῖ εἶχον ἀνευρεθῆ πρὸ τοῦ πολέμου πολλοὶ τάφοι, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἔρευνήσει ὁ Κοτζιάς. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν ἀνευρέθησαν καὶ τινες παλαιοχριστιανικοὶ (Arch. Anzeiger 1942 στ. 163-164).

κατέστησαν τὴν συστηματικὴν ἀνασκαφὴν τῆς νεκροπόλεως ταύτης ἰδιαιτέρως ἐλκυστικὴν. Τὸ γεγονός μάλιστα ὅτι ἡ ὡς ἄνω περιοχὴ περιλαμβάνεται ἐντὸς τοῦ γηπέδου τοῦ παραχωρηθέντος διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ νέου Ἀρχαιο-

Εἰκ. 1. Τάφος τύπου (α).

Εἰκ. 2. Τάφος τύπου (α) μετ' ἀκαύστου νεκροῦ.

λογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης μὲ παράθησεν ἔτι μᾶλλον νὰ ζητήσω παρὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τὴν ἀνάληψιν τῆς δαπάνης, ὥστε ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη νὰ ἐνεργηθῇ τὸ ταχύτερον, προτοῦ δηλαδὴ ἀρχίσουν αἱ οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι. Ἡ εὐμενὴς ἀνταπόκρισις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας — εἰς

τὸν Γενικὸν Γραμματέα κ. Οἰκονόμον διὰ τὸ ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον του ὀφείλω πολλὰς χάριτας—μοῦ παρέσχε τὴν δυνατότητα νὰ ἐνεργήσω ἐκεῖ κατὰ τοὺς μῆνας Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον 1949 συστηματικὰ πλέον ἀνα-

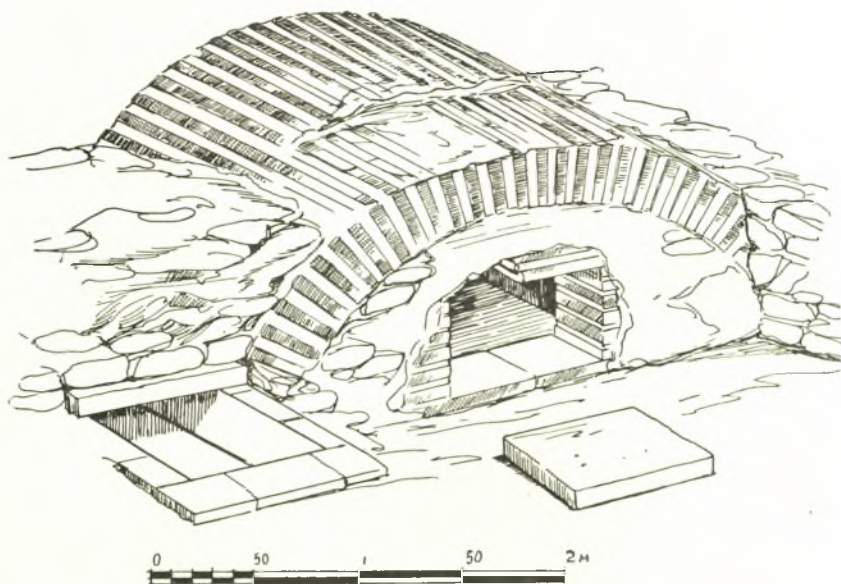
Εἰκ. 3. Τάφος τύπου (β).

σκαφικὰς ἐρεῦνας, τῶν ὁποίων τὰ πορίσματα θὰ ἐκθέσω συνοπτικῶς κατωτέρω, ἐπιφυλασσόμενος ἀργότερα νὰ προβῶ εἰς πλήρη μελέτην καὶ δημοσίευσιν τοῦ ὕλικου. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ παρούσα βραχεῖα ἔκθεσις θὰ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰ μνημεῖα τὰ ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὰς προκαταρκτικὰς ἐρεῦνας, τὰς γενομένας κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1949 δαπάνῃ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Μακεδονίας, ἐφ' ὅσον περὶ αὐτῶν δὲν ἔγινε λόγος ἀλλαχοῦ.

Εἰς δύο γενικὰς κατηγορίας θὰ κατατάξωμεν τὰ ἀποκαλυφθέντα μνημεῖα: εἰς τοὺς κυρίως τάφους καὶ εἰς τὰ ἐπιτάφια κτίσματα.

Α'. ΤΑΦΟΙ

Ὁ πλέον συνήθης τύπος (α) εἶναι σαμαροειδοῦς μορφῆς. Ἐκάστη ἐπικλινῆς πλευρὰ ἀποτελεῖται ἐκ δύο μεγάλων ἐπιμήκων κεράμων ἑλαφρῶς

Εἰκ. 4. Καμαρωτός τάφος τύπου (δ).

κυρτῶν, εἰδικῶς διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον κατεσκευασμένων. Ἡ ῥάχις συνήθως καλύπτεται διὰ καλυπτῆρων ἢ διὰ τεθραυσμένων καὶ ἀνωμάλων κεράμων (εἰκ. 1). Δι' ὁμοίων κεράμων ἢ λιθίνων πλακῶν ἐκλείοντο τὰ πέρατα. Ἐνίοτε ἐγίνετο καὶ χρῆσις κονιάματος κατὰ τοὺς ἄρμους. Κατὰ κανόνα οἱ νεκροὶ ἦσαν κεκαυμένοι. Εἰς τινὰς ὅμως περιπτώσεις εἶχε γίνεαι ἀπλοῦς ἔνταφιασμός χωρὶς νὰ προηγηθῇ καῦσις (εἰκ. 2). Τὸ ἔδαφος ἐφ' οὗ ἀπετίθεντο τὰ ὄσῃ μετὰ τῆς τέφρας— ἢ ὁ νεκρὸς εἰς περίπτωσιν inhumatio— ἦτο κεκαλυμμένον διὰ πλακῶν ἢ πλίνθων ὀπιτῶν ἢ ἀπλῶς ἦτο ἐστρωμένον δια κονιάματος συμπήκτου μετὰ χαλίκων καὶ μικρῶν λίθων.

Ὁ τύπος (β), συνήθης καὶ οὗτος, ἀποτελεῖται ἀπὸ τάφους κιβωτισσῆ- μους, στενοὺς καὶ μᾶλλον ἀβαθεῖς, ὧν αἱ παρεῖαι ἦσαν ἐκτισμέναι δι' ὀπο- πλίνθων καὶ ἐπικεχρισμέναι διὰ κονιάματος λευκοῦ. Τὸ δάπεδον ἦτο

ἔστρωμένον διὰ μεγάλων ὀπτοπλίνθων. Διὰ τὴν κάλυψιν ἐχρησιμοποιοῦντο ἀνεπεξέργαστοι πλάκες ἐκ σχιστολίθου (εἰκ. 3). Κατὰ κανόνα προηγίτο καῦσις τοῦ νεκροῦ.

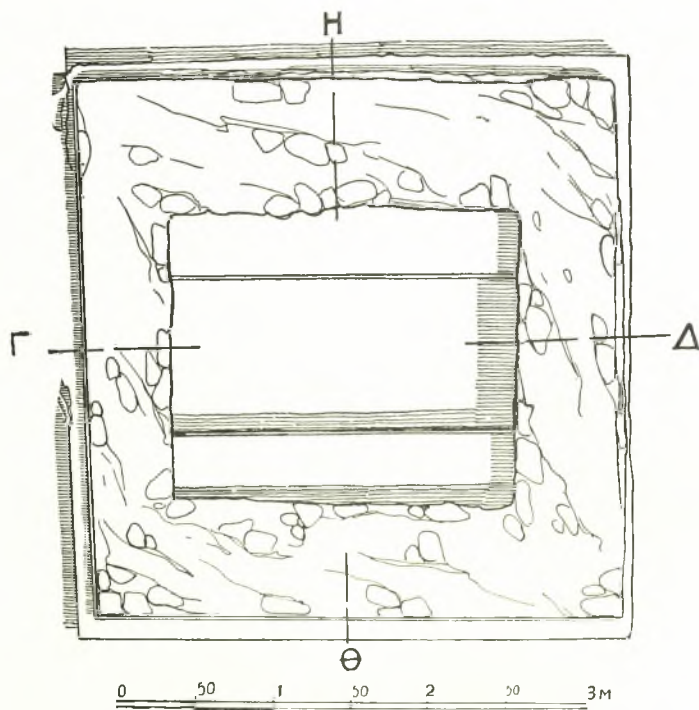
Ὁ τύπος (γ), ὁμοιάζων] πρὸς τὸν προηγούμενον, διαφέρει κυρίως ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις. Οἱ ἀποκαλυφθέντες τάφοι τοῦ τύπου τούτου εἶναι βαθύτεροι καὶ εὐρύτεροι. Αἱ πλευραὶ εἶναι κτισταὶ δι' ὀπτοπλίνθων καὶ φέρουν ὀρθομαρμάρωσιν ἐκ λεπτῶν μαρμαρίνων πλακῶν, καλῶς εἰργασμένων, ἢ εἶναι ἐπικεχρισμένοι διὰ λευκοῦ ἄσβεστοκονιάματος. Τὸ δάπεδον καλύπτεται ἐπίσης διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Ἐδῶ ἀποτίθενται οἱ νεκροὶ χωρὶς νὰ προηγηθῇ καῦσις. Κατὰ τὸ ἄκρον τῆς στενῆς πλευρᾶς, ὅπου ἀπετίθετο ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ, τοποθετεῖται συνήθως ἐπικλινῆς πλάξ δίκην προσκεφαλαίου. Ἡ κάλυψις τοῦ τάφου ἐγίνετο διὰ πλακῶν ἐκ μαρμαρίου ἢ ἄσβεστολίθου, ἐνίοτε δὲ καὶ δι' ὕλικου προερχομένου ἐκ παλαιότερων τάφων.

Ὁ τύπος (δ) χαρακτηρίζεται ἐκ καμάρας, ἐκτισμένης δι' ὀπτοπλίνθων καὶ καλυπτούσης εὐρύτερον θάλαμον (εἰκ. 4). Εἰς μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν ὑπάρχει τετράγωνον ἄνοιγμα, ὅπερ ἐκλείετο διὰ μαρμαρίνης πλακῆς, ὀρθίως διατεταγμένης. Αἱ παρειαὶ ἐσωτερικῶς ἐκαλύπτοντο διὰ λευκοῦ ἄσβεστοκονιάματος. Τοῦ τύπου τούτου ἐσημειώθησαν δύο παραδείγματα, ὧν τὸ ἕτερον ἡμικατεστραμμένον.

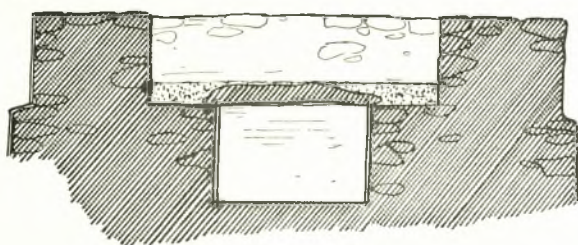
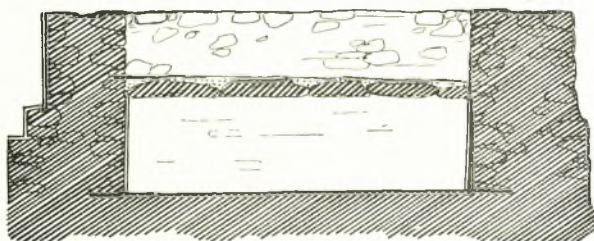
Ἐσημειώθησαν τέλος ἀρκετὰ ταφαί — τύπος (ε) — ἐντὸς μεγάλων ἀγγείων διώτων, συνήθως ὀξυπυθμένων. Ταῦτα ἦσαν ἀποτεθειμένα πλαγίως καὶ στερεωμένα διὰ λίθων. Ἐκ τῶν εὐρεθέντων τὸ μεγαλύτερον μετρεῖ εἰς ὕψος 1,10 μ. Ὅλα περιεῖχον τέφραν μετὰ ὀστέων παιδικῶν, ἦσαν δὲ τεθραυσμένα πλὴν ἑνός (εἰκ. 5).

Εἰκ. 5. Ὅστεοδόχον ἀγγεῖον.

ΤΟΜΗ Γ-Δ

ΤΟΜΗ Η-Θ

Εἰκ. 6. Κάτοψις καὶ τομαὶ «ἡρόφου».

Β'. ΜΝΗΜΕΙΑ ΕΠΙΤΑΦΙΑ

Τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον τῆς ἀνασκαφῆς συγκεντρώνεται εἰς τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐπιτάφια μνημεῖα. Ταῦτα δύνανται νὰ διαιρευθοῦν εἰς δύο κατηγορίας: εἰς τὰ μικρὰ μαυσωλεῖα ἢ « ἡρῶα », ὡς τὰ ἐξακριβώσαμεν, καὶ τοὺς κτιστοὺς βωμούς.

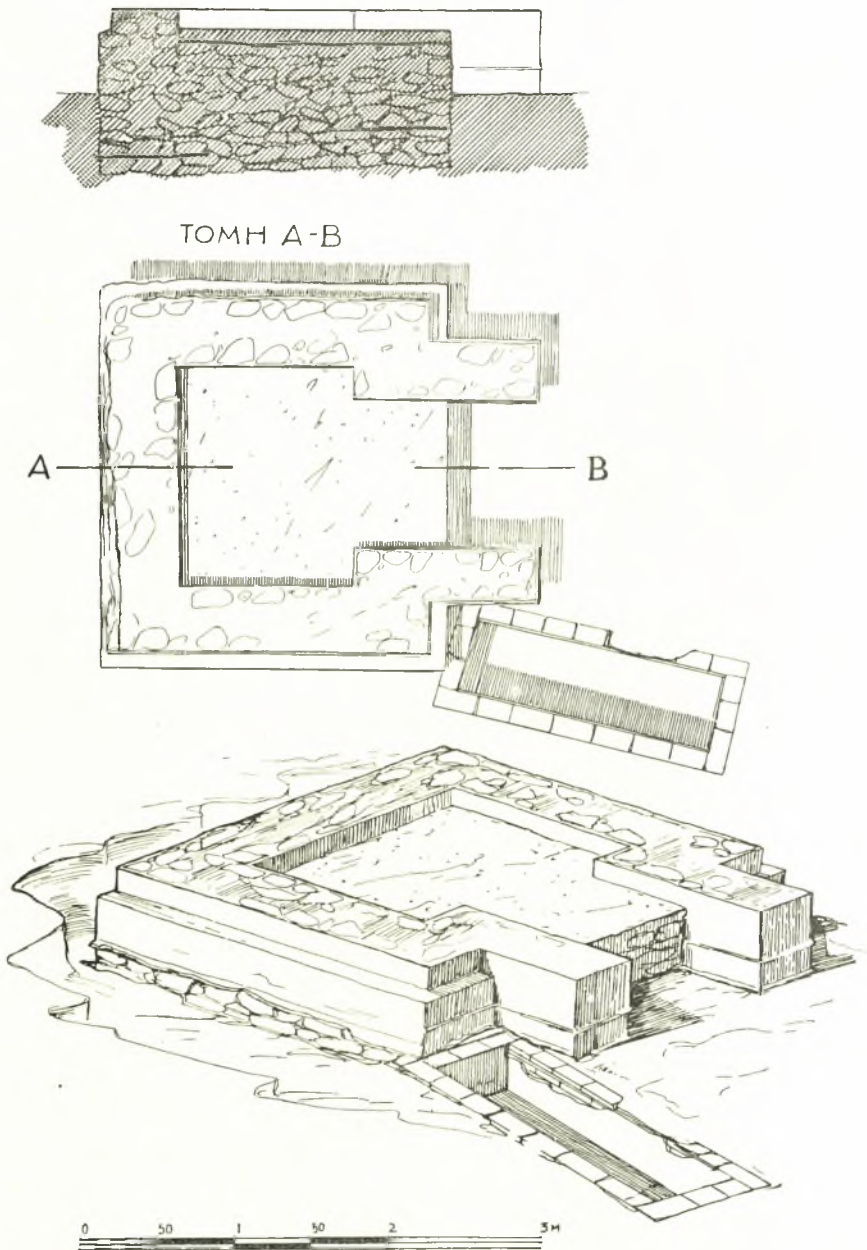
α. Ἡρῶα.

Εἰς τὸ σχέδιον τῆς (εἰκ. 6) (πρβ. καὶ φωτογραφίαν εἰκ. 7) παρέχεται κάτοψις καὶ τομὴ ἐνὸς τοιούτου μνημείου. Πρόκειται περὶ τετραγώνων κτι-

Εἰκ. 7. « Ἡρῶον ».

σμάτων—τοῦ μεγαλύτερου ἐκάστη πλευρὰ μετρεῖ 3,50 μ. περίπου—ἐκτισμένων δι' ἀργῶν λίθων μετ' ἀσβεστοκονιάματος. Τὸ ἐξωτερικὸν κονίαμα δεικνύει ὅτι τὰ κτίσματα ταῦτα ἐξεῖχον τοῦ ἐδάφους ὥστε νὰ εἶναι ὄρατά. Πῶς ἐστεγάζοντο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ βεβαιωθῇ, ἐφ' ὅσον οἱ τοῖχοι δὲν σφίζονται εἰς ὀλόκληρον τὸ ὕψος των. Τὸ γεγονὸς ὅμως, ὅτι πλησίον ἐνὸς εὐρέθησαν θραύσματα πηλίνων ἀκροκεράμων μετ' ἀνθεμίων, ἐμβάλλει τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἡ στέγη των ἦτο ἀμφικλινῆς μετὰ κεραμώσεως. Οἱ τοῖχοι τοῦ θαλάμου ἐσωτερικῶς ἦσαν ἐπικεχρισμένοι διὰ κονιάματος. Κάτωθι τοῦ δαπέδου ὑπῆρχε κτιστὸς τάφος, ὅστις ἐκαλύπτετο διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν ἀνεπεξεργάστων, ἐφ' ὧν ὑπῆρχε παχὺ κονίαμα, κανονικῶς ἐστρωμένον, ὥστε νὰ διαμορφουῖται ὁμαλὸν δάπεδον διὰ τὸν ὑπερκείμενον θάλαμον. Αἱ παρειαὶ τοῦ τάφου ἦσαν κεκονιαμέναι. Εἰς τὸν τάφον ἐνὸς « ἡρῶου » ὑπάρχει καὶ γραπτὴ δῆλωσις ὀρθομαρμαρώσεως. Εἶναι περίεργον διὰ τὴν εἰς τινὰς περιπτώσεις δὲν ὑπάρχει ἀνοιγμὰ εἰσόδου πρὸς τὸν ὑπερκείμενον τοῦ τάφου θάλαμον, τὸν

Εἰκ. 8. «Ἡρόν» μετὰ παραστάδων.

χρησιμεύοντα προφανῶς διὰ τὰς λατρευτικὰς πράξεις τῶν συγγενῶν καὶ φίλων τῶν νεκρῶν, ἐνῶ εἰς ἄλλας, περὶ ὧν θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω, εἴχομεν σαφεῖς καὶ ἀναμφισβητήτους ἐνδείξεις ὑπάρξεως θυρῶν.

Τὸ ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς *εἰκ. 8* (πρβ. καὶ φωτογραφίαν *εἰκ. 9*) εἰκονιζό-

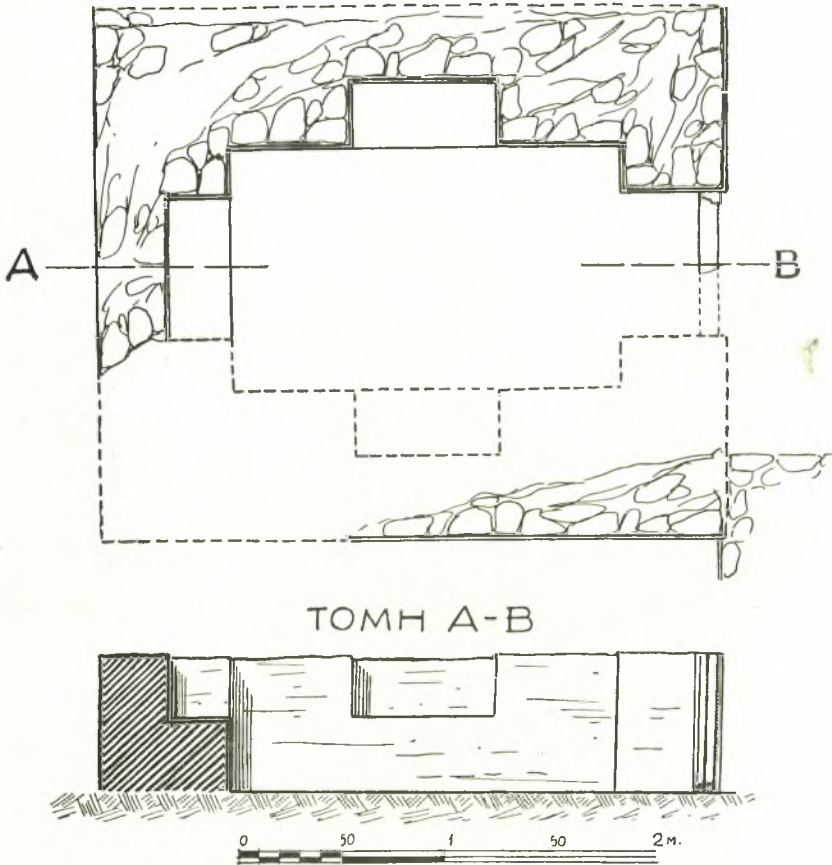
Εἰκ. 9. Φωτογραφία τοῦ «ἡρώφου» μετὰ παραστάδων τῆς *εἰκ. 8*.

μενον « ἡρῶν » φέρει θύραν μετὰ κτιστῶν παραστάδων, ἀλλὰ ὑπὸ τὸ ἔδαφος δὲν ὑπῆρχε τάφος. Ἴσως νὰ ἀνῆκεν εἰς αὐτὸ ὁ παρὰ τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τάφος τοῦ τύπου (β).

Ὡς παραλλαγή τοῦ τύπου δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ μνημεῖον, τὸ εἰκονιζόμενον εἰς τὸ σχέδιον τῆς *εἰκ. 10*, φέρον ἐσωτερικῶς τετραγώνους κόγχας. Κάτωθι τοῦ δαπέδου δὲν ἐγένετο σκαφικὴ ἔρευνα.

Τὸ πλέον ἐνδιαφέρον κτίσμα τῆς κατηγορίας τῶν ἀποκαλυφθέντων « ἡρῶν » εἶναι ἀναμφισβητήτως τὸ εἰς τὰς *εἰκ. 11 - 13* εἰκονιζόμενον. Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου, παρὰ τὴν θύραν, ὑπῆρχεν ὀπῆ τετραγώνου, καλυπτομένη διὰ κινητῆς πλακός. Κάτωθι τῆς ὀπῆς ταύτης ὑπῆρχε κτιστὸς ἀγωγὸς τετραγώνου τομῆς, ὅστις εἰς βάθος 0,35 μ. διεκόπτετο δι' ἄλλης μαρμαρίνης πλακός, ὀριζοντίως διατεταγμένης καὶ φερούσης εἰς τὸ μέσον μικρὰν ὀπῆν. Κάτωθι τῆς δευτέρας ταύτης πλακός ἐσυνεχίζετο ὁ τετραγώνος ἀγωγὸς εἰς βάθος 0,42 μ, καὶ ἔφθανε μέχρι τῶν ἀνωμάτων σχιστολιθικῶν πλακῶν,

τῶν καλυπτουσῶν ὀστοθήκην, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὐρέθησαν ὀστᾶ καὶ τέφρα κεκαυμένου νεκροῦ, ὁμοῦ μετὰ τῶν κτερισμάτων. Ἡ πρωτότυπος αὕτη κατασκευὴ ἐχρησίμευε προφανῶς διὰ τὴν διοχέτευσιν τῶν χοῶν ἐκ τοῦ λατρευτικοῦ

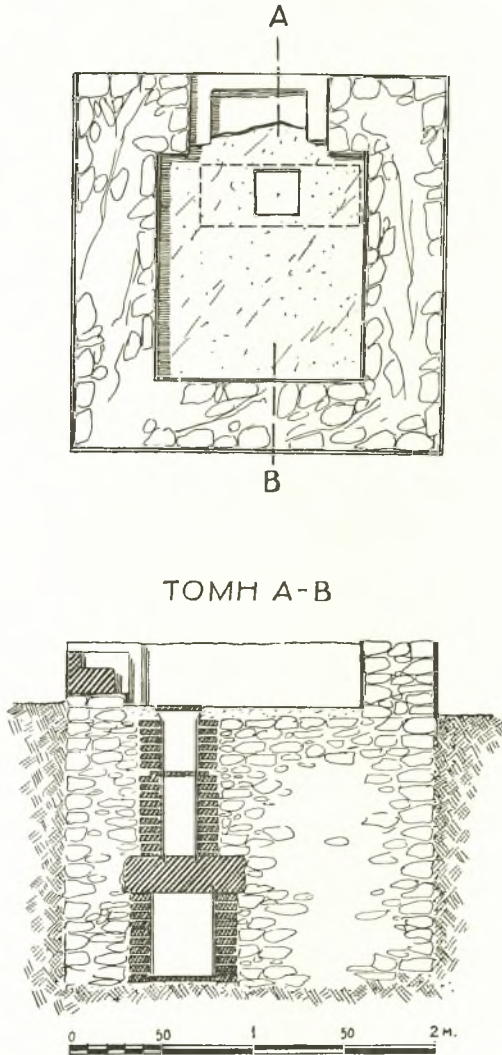
Εἰκ. 10. «Ἡρῶν» μετὰ κογχῶν.

θαλάμου πρὸς τὴν ὑποκειμένην ὀστοθήκην. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν θάλαμον τοῦτον ἐτάφησαν μεταγενεστέρως τρεῖς νεκροί, ὧν τὰ ὀστᾶ εὐρέθησαν μετὰ δύο ἐπιγραφῶν καὶ ἑνὸς ἀναγλύφου, τοποθετημένων ὀρθίως ἐπὶ τῶν τοίχων.

β. Βωμοί.

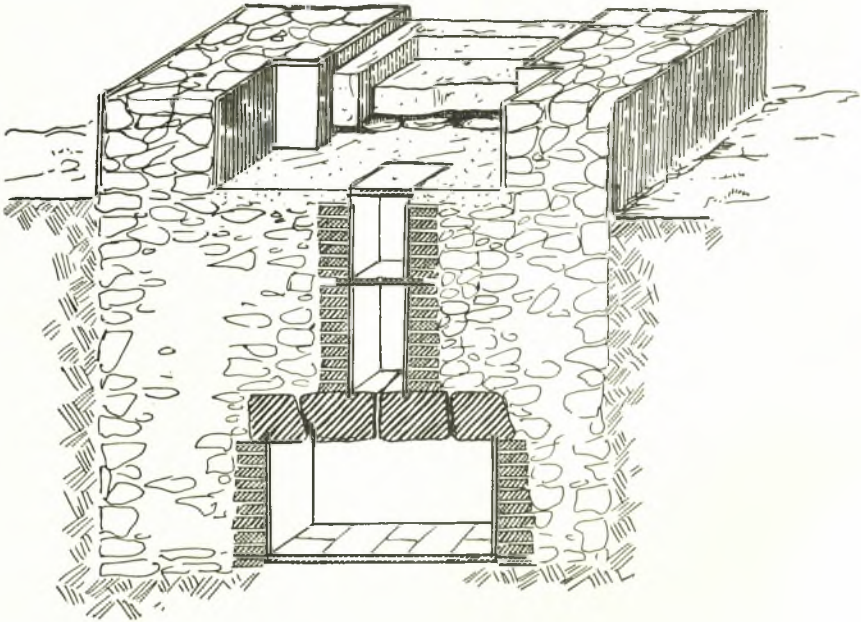
Οἱ ἀνευρεθέντες βωμοὶ εἶναι κτιστοὶ καί, μολονότι δὲν διεσώθησαν καθ' ὅλον τὸ ὕψος των, φαίνεται νὰ εἶναι ὅμοιοι κατὰ τὴν μορφήν πρὸς τοὺς μαρ-

μαρίνους τοιούτους—τιμητικούς ἢ ἐπιτυμβίους—οἱ ὅποιοι ἦσαν συνήθεις ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὸν τρίτον ἰδίᾳ μ.Χ. αἰῶνα. Ἐξωτερικῶς ἦσαν ἐπικεχρισμένοι

Εἰκ. 11. «Ἡρῶν» μετ' ἀγωγῶν διὰ τὰς χοάς. Κάτοψις καὶ τομῆ.

διὰ δύο συνήθως στρωμάτων χονδροῦ καὶ λεπτοῦ κονιάματος. Ἄγωγος ἐκ πηλίνων σωλήνων κυκλικῆς καὶ εἰς μίαν περίπτωσιν τετραγώνου τομῆς, τεταγμένος εἴτε καθέτως εἴτε πλαγίως ἐντὸς τοῦ συμπαγοῦς σώματος τοῦ

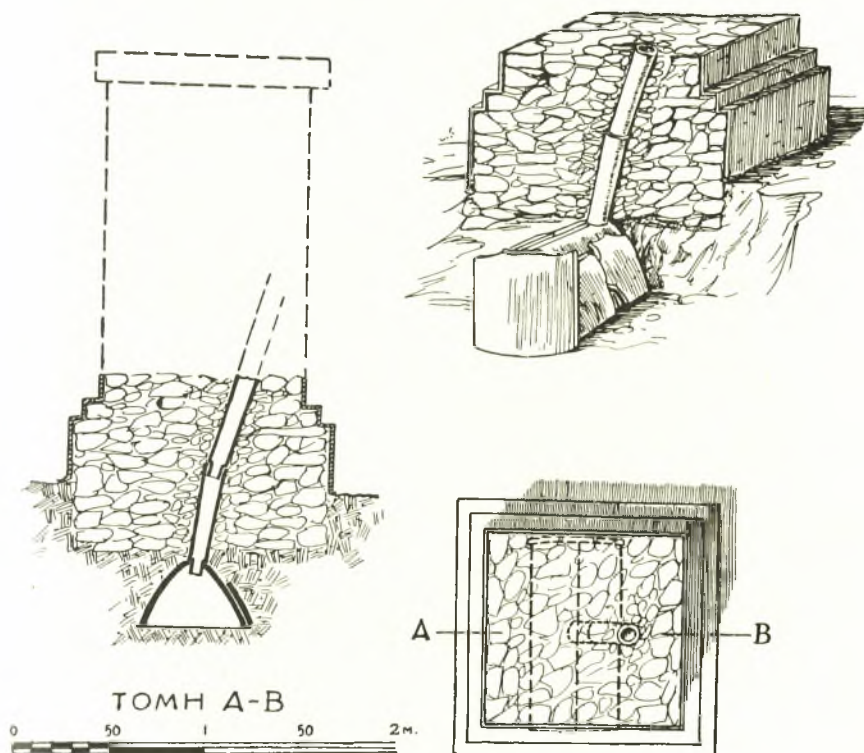
Εἰκ. 12. Ἴσομετρικὴ τομὴ τοῦ «ἠρψοῦ» τῆς εἰκ. 11.

Εἰκ. 13. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ «ἠρψοῦ» τῆς εἰκ. 11. Παρὰ τὴν εἴσοδον ἡ πλάξ ἢ καλύπτουσα τὸν ἀγωγὸν τῶν χοῶν.

βωμοῦ καὶ φθάνων μέχρι τῆς ὑπὸ τὴν βάσιν αὐτοῦ δοσθηκῆς, ἐχρησίμευε διὰ τὰς χοάς. Τὸ σχέδιον καὶ ἡ φωτογραφία τῶν εἰκ. 14-15 δεικνύουν τὴν ἐσωτερικὴν διάταξιν ἑνὸς τοιοῦτου βωμοῦ, κατόπιν τῆς γενομένης καθέτου τομῆς εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ.

Παραλλαγὴν τοῦ τύπου τούτου ἀποτελεῖ τὸ βωμοειδὲς μνημεῖον τῆς

Εἰκ. 14. Κάτοψις καὶ τομαὶ βωμοῦ μετ' ἀγωγῶν χοῶν.

εἰκ. 16. Πρόκειται περὶ κυβοσκήμου κτίσματος, φέροντος κατὰ τὴν πρόσωπιν μικρὸν ἀναβαθμὸν, ὑπεράνω δ' αὐτοῦ μικρὰν τεράγωνον κόγχην. Εἰς τὸ βάθος ταύτης ὑπάρχει ὀπή, χρησιμεύουσα πρὸς εἰσοδὸν τῶν χοῶν, αἵτινες δια καθέτου σωλῆνος κατεχέοντο πρὸς τὴν ὑποκειμένην δοσθηκῆν. Τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι τὸ μόνον τὸ ὁποῖον εὐρέθη διασφῶζον ὁλόκληρον τὸ ὕψος του.

Ἄξισημείωτος καὶ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ὁμοίότης τῶν ἡμετέρων ἐπι-
τυμβίων βωμῶν πρὸς ἐκεῖνους τοὺς ὁποίους ὁ Πατὴρ Α. L. Delattre εἶχεν

ἀνακαλύψει κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα εἰς τὴν Καρχηδόνα (A. L. DELATRE Fouilles d'une cimetièrre romaine en Carthage en 1888, Rev. Archéol. Ser. III, τόμ. XII (1888), 2 σ. 152 κέ. Πρβ. Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΝ De profusionum

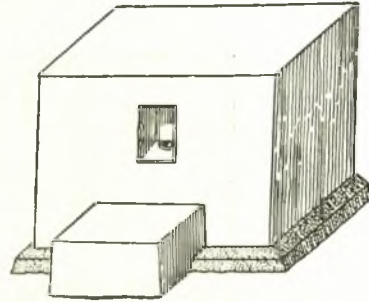

Εἰκ. 15. Φωτογραφία τοῦ βωμοῦ τῆς εἰκ. 14 τμηθέντος καθέτως κατὰ τὸ μέσον.

receptaculis sepulcralibus σ. 38 κέ., εἰκ. 9 καὶ 10. Καὶ ἐγὼ δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω τὰς ἐργασίας τοῦ DELATRE Les tombeaux puniques de Carthage καὶ Carthage necropole voisine de Ste Monique). Διαφέρουν μόνον ἐκεῖνοι τῶν ἡμετέρων ὡς πρὸς τὴν ὀστοθήκην. Ἐκεῖ δηλαδὴ ὁ ἀγωγὸς κατέληγεν

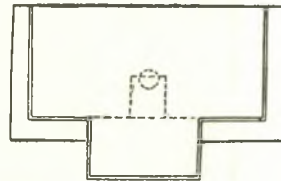
εἰς ὄστεοδόχον ἀγγεῖον διάτρητον, δι' οὗ αἱ χοαὶ διωχετεύοντο πρὸς ὑποκειμένην κοιλότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶχον ἀποτεθῆ ἡ τέφρα καὶ τὰ κτερίσματα τῆς ταφῆς (DELATTE ἔ.ἀ. σ. 154).

Πολλὰ θραύσματα λεπτῶν μαρμαρίνων πλακῶν μετ' ἐπιγραφῶν, εὐρεθέντα πέριξ τῶν βωμῶν τούτων, ἀποτελοῦν ἐνδείξεις, ὅτι καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς τὴν Καρχηδόνα, ἦσαν ἐντετελιχισμένα κατὰ τὴν κυρίαν ὄψιν ἐνεπίγραφοι πλάκες, ἀναγράφουσαι τὸ ὄνομα κλπ. τοῦ ταφέντος νεκροῦ (DELATTE ἔ.ἀ. σ. 155).

ΚΙΝΗΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Ταῦτα ἦσαν πολλὰ καὶ ποικίλα, ἀλλὰ μᾶλλον πτωχά. Ἀξίζει ἐδῶ νὰ σημειωθοῦν: ἓν ἀνάγλυφον μὲ παράστασιν νέου κατ' ἐνώπιον τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ 3ου αἰῶνος μ.Χ. μετ' αἰτώματος κεκοσμημένου δι' ἀκρωτηρίων, εἰκονιζόντων λεοντιδεῖς¹ (εἰκ. 17), χαλκοῦν εἰδώλιον Ἡρακλέους (εἰκ. 18), δύο ἄλλα χαλκᾶ εἰδώλια, παριστῶντα Ἐρμῆν (εἰκ. 19-20), δύο χρυσαῖ δανάκαι καὶ πολλὰ χαλκᾶ νομίσματα.

Εἰκ. 16. Βωμοειδὲς κτίσμα μετὰ κόγχης καὶ ἀγωγῶν χοῶν.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΑ

Τὰ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς νομίσματα, καθαρισθέντα, ἐμελετήθησαν ὑπὸ τῆς Διευθυντρίας τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου κ. Εἰρήνης Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου.² Ἡ μία χρυσὴ δανάκη φέρει προτομὴν τοῦ Κομμόδου ἡ δὲ ἑτέρα

¹ Εἶχε τεμαχισθῆ εἰς δύο ἴσα μέρη καὶ εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς κάλυμμα μεταγενεστέρου τάφου, ἀφοῦ ἀπεξέσθη προηγουμένως ἢ ὑπὸ τὴν παράστασιν ἐπιγραφῆ. Ἐν τῇ εἰκ. 17 εἰκονίζεται τὸ ἄνω ἡμίτομον.

² Ὁ λεπτομερὴς κατάλογος τῆς Κυρίας Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου, διὰ τὸν ὁποῖον τῆς ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν τὰς ἀπείρους μου εὐχαριστίας, θέλει περιληφθῆ εἰς τὴν τελικὴν δημοσίευσιν, τὴν γενησομένην μετὰ τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ μελέτην ὄλου τοῦ ὕλικου τῆς ἀνασκαφῆς.

τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου. Εἰς τὸν Σεπτίμιον Σευήρον ἐπίσης ἀνάγονται τὰ περισσότερα νομίσματα, τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς τῶν τάφων, αὐτὰ δὲ φαίνονται νὰ εἶναι τὰ παλαιότερα. Τὰ ἄλλα καλύπτουν ὅλον τὸν 3ον αἰῶνα, φθά-

Εἰκ. 17. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον.

νον εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς τετραρχίας καὶ ἔκτεινονται πολὺ πλέον αὐτῆς, διότι ἀνεγνωρίσθησάν τινα σαφῶς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ II, τοῦ Οὐάλεντος, τοῦ Οὐαλεντιανοῦ, ἐν δὲ πιθανῶς τοῦ Ἀρκαδίου. Μολονότι τὰ νομίσματα δὲν ἀποτελοῦν πάντοτε ἀσφαλῆ κριτήρια διὰ μίαν ἀκριβῆ χρονολόγησιν, τῆς ἀξίας των περιοριζομένης εἰς τὸν παρεχόμενον ἐκάστοτε *terminus post quem*, ἐν τούτοις, ἐν συναφείᾳ πρὸς ἄλλας ἀρχαιολογικὰς ἐνδείξεις, δυνάμεθα νὰ

συμπεράνωμεν μὲ πιθανότητα ὅτι αἱ ταφαὶ τῆς ἀνασκαφείσης νεκροπόλεως— ἢ μᾶλλον τοῦ μικροῦ μέρους αὐτῆς— ἐκτείνονται εἰς μίαν χρονικὴν περίοδον ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 2ου αἰῶνος, καλύπτουσαν ὅλον τὸν 3ον καὶ

Εἰκ. 18. Χαλκοῦν εἰδώλιον Ἡρακλέους.

Εἰκ. 19-20. Χαλκᾶ εἰδώλια Ἑρμοῦ.

φθάνουσαν μέχρι τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ 4ου. Ἀλλὰ παρὰ τοὺς μεταγενεστέρους τούτους χρόνους εἰς οὐδένα τῶν ἀνασκαφέντων τάφων ἐσημειώθη ἔνδειξις χριστιανικῆς λατρείας.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ